

Եւ կամ զերդ զա՛մբըռ մ'արի վոհմակին դէմ ճակատող:
Համաշխարհիկ տունկերու հուսկ արուեստն հոս կ'աւարտեմ:
Դիտէ՛ պարտէզն երկնքին, ուր ծաղիկներ կան բոցէ,
Քա՛ղցր է անոնց նըկատել զեղն ու ընթացքն արփիածեմ,
Բայց գունազեղ պարտէզներդ չեն վար մընար անոնցմէ:
Անոնք կ'երգեն զօրութիւնն ու փառքն Ստեղծող մեծ Աջին,
Ասոնք անոր գերահրաշ գեղեցկութեան են պատկեր:
Միտքն հոն կ'ընկճի, կը զմայլի հոս. անոնք ահ, ասոնք սէր
Կ'աղբեն. անոնց դիտող ես, արարչադիր մշակ ասոնց,
Զըլլաս անփոյթ քու փառքիդ, եւ տունկերուն հետ անդուծ:

Թրգմ. Հ. ՄԵՍՐՈՊ ՃԱՆԱՇԵԱՆ

ԳԵՐՊ. ԵԴՈՒԱՐԴ ՀԻՒՐՄԻՒՋ

Յ Ի Շ Ա Տ Ա Կ Ի Դ

Առ վաղամեծիկ եղ. Կոմիտաս քէքլիկեամ

Երբ դալկահար տերեւն աշնան
հեծկըլտալով իյնայ վար
Ծովը երբոր մեր ոտքերուն
տակ փըշրըւի ոգեսպառ,
Ու բոց արեւն ամէն իրկուն
արիւնեւով երբ մեռնի՝
Քու յիշատակդ, որդեակ սիրուն,
իմ հոգւոյս մէջ կը ծաղկի:

Ո՛հ, կը յիշեմ դեռ վարդենիդ՝
որ մահէդ վերջ խամբեցաւ,
Այն վարդենին՝ որ ձեռքերդ
ջուր կը խըմէր միշտ ծարաւ.
Դու հիմա վարդն ես անքարշամ
գաւառներու երկնային,
Փըքքած ափին՝ ջիւղ ջուրերու,
ուր անմահներ կը ծընին:

Վերջին այցիս քու դամբանիդ
ըսի քեզի, սիրելիս,
Թէ ժամանակը կը քըռչի,
ամէնքս հիւր ենք այս երկրիս.
Դուն չըչափած կեանքի սահմանն՝
անցար աշխարհն անուրջի,
Մենք գայն փորձած երկա՛ր, ըսէ՛,
այժմ ինչո՞վ ենք աւելի:

Շիրմիդ վերեւ կ'ապրի մամուռն
անոյշ կեանքիդ պէս դալար,
Բաղեղը պինդ, հաւատքիդ պէս,
խաչդ է գրքիւս սիրավառ.
Լոյսերու մէջ հանգչէ՛ հոգեակ,
դու երկընքի գըւարթուն,
Բայց մի՛ մոռնար անձրեւել հոս
նայուածքիդ փունջը գեղուն:

5 նոյեմբեր 1943

Հ. Մ. Ճ.

ՊՐԱՀԱՄԱՆՆԵՐՈՒՆ ԶՈՐԸ

(Պատմութիւն Գրութեան)

Հնդկաստանի ամենագեղեցիկ վայրերէն միոյն մէջ, յաւիտենական կապոյտ երկնա-
կամարին ներքեւ կը տարածուի խաղաղա-
կան ձոր մը՝ շրջապատուած լեռներով:

Այն ձորին մէջ հին ատեններէ ի վեր
կը բնակէր հնդկական ցեղ մը: Այն ցեղին
մարդիկը կ'ապրէին իբր միեւնոյն ընտա-
նիքի անդամներ, եւ կը պաշտէին անտեսա-
նելի աստուած մը — Պրահման:

Անգամ մը այն ձորը կը ժամանէ հնդկա-
կան ուրիշ ցեղի պատանի իշխան մը, եւ
փափաք կը յայտնէ Պրահմայի խաղաղա-
սէր հաւատացեալներուն ներկայացուցչին
հետ տեսակցիլ:

— Անձանթ պատանիին առջեւ կ'ելլէ
երկայնահասակ եւ պատկառելի ծերունի
մը, ու կ'ըսէ.

— Բարի եկար անձանթ՝ պատանի. մի-
թէ դիպուածի՞ մը կը պարտինք քու այ-
ցելութիւնդ, թէ մասնաւոր դիտաւորու-
թեամբ ուղած ես գալ ու տեսնել մեր
խաղաղաւէտ բնակավայրը:

— Այո՛, մասնաւոր դիտաւորութեամբ
մը ուղած եմ գալ ձեր քով, կը պատաս-
խանէ պատանին. — Եկայ որ...

Այլ՝ ծերունին կ'ընդմիջէ զայն.

— Մեր ձորին մէջ սովորութիւն է՝ որ
հրճուինք մեր քով եկած իւրաքանչիւր ան-
ձանթին համար, ու մեր աւանդական օ-
րէնքին համեմատ՝ միայն երրորդ օրն է
որ կը հարցնենք եկուորին անունն ու այն
որ կը հարցնենք որ բերած է զինք հոս: Այս-
պէս ուրեմն, ապրէ մեր քով եղբոր նման,
եւ ուրախ սրտով վայելէ այն ամէնը՝ ինչ
որ ունինք:

Պատանի իշխանը կը խոնարհի ծերունիին
առջեւ, ու կ'երթայ անոր ետեւէն սաղար-
թախտ արմաւենիներու շուքին ներքեւ:
Այրերը, կիները, պատանիներն ու աղջիկ-
ները պարզօրէն ու սիրազեղ արտայայտու-
թեամբ մը կ'ընդունին անձանթը: Անոնք
այնքան անկեղծ հրճուանքով կը դիմաւոր-

րեն զայն, որ կարծես ի վաղուց ծանօթ
ըլլային անոր ու սիրէին զինքը: Իսկ փոք-
րիկ տղաք կայտուելով կը ցատկոտէին ա-
նոր շուրջ եւ ծաղիկներ կը նուիրէին իրեն:

— Մենք միշտ միատեղ կ'ապրինք, կը
յայտնէ ծերունին, — մեր սիրտերուն մէջ
Պրահման է որ կը բնակի, եւ մարդկային
մարմնէն անանջատելի եղող զգացումներ
երբե՛ք չեն ծերացներ մեզ: Մենք կը տես-
նենք Պրահման անոր բոլոր ձեռակերտնե-
րուն եւ բոլոր երկնառաք պարզեւններուն
մէջ. մենք անձանթ ենք այնպիսի իղձե-
րու, որոնք կարելի չըլլայ գոհացնել, ահա՛
եւ այս պատճառաւ երջանիկ ենք:

Խորին հառաչանք մը կ'ելլէ պատանիին
կուրծքէն:

— Դու ճամբորդութենէ յոգնած երե-
ւոյթ մը ունիս, կ'ըսէ ծերունին, եւ ձեռ-
քով նշան մը կ'ընէ:

Անմիջապէս երկու տղաներ կու գան,
միասին բերելով ջրամաններ՝ հիւրին ոտ-
քերը լուարու համար, իսկ երկու պարմա-
նուհներն ալ երկրին ամենալաւ պտուղ-
ներէն կը հրամցնեն իրեն:

Իշխանը կը դժկամակի ոտքերը լուալ
տալու, իսկ ծերունին կ'ըսէ.

— Հիւրին ծառայել, եւ նորոգել յոգնած
ճամբորդին ուժերը՝ մեր սուրբ պարտա-
կանութիւններէն մին է, զոր մեզմէ ամէն
ոք ուրախութեամբ կը գործադրէ. իսկ
իւրաքանչիւր հիւրի անձնաւորութեան մէջ
մենք կը տեսնենք Մարդը, այսինքն՝ դա-
ւակը ամենակարող Պրահմային:

Իշխանը կը լռէ, բայց ուժգին սարսուռ-
ներ կ'անցնին դէմքին վրայէն, եւ ծուն-
կերը կը դողդղան:

— Ան, թերեւս ինքզինքը գէշ՝ կը զգայ,
կ'ըսեն տղաք, որոնք ոտքերը կը լուային,
ահա՛ ծունկերը կը սրսփան:

— Ան կը դժկամակի մեր բնծայած պը-
տուղները ընդունիլ, կը բացաղանչեն
պարմանուհիները տխրածայն:

Ծերունին կը բռնէ անոր ձեռքէն.

— Որդեակ, կը մընջէ ան, — ան-
կասկած տաքութիւնը կը չարչրկէ քեզ.
Օ՛հ ուրեմն, տուն երթանք, որ քիչ մը
հանգստանաս հոն. ապահով եմ թէ քունը

պիտի վերադարձնէ ուժերդ, իսկ վաղը միասին պիտի տօնենք մեծ օրը: —

Ու ծերունին իր տունը կ'առաջնորդէ պատանին:

Հոն, քաղցրաբոյր խոտերով խճողուած պատրաստ անկողին մը կար, որ չափազանց նուրբ ու կուրացուցիչ սպիտակութեամբ սաւաններով էր ծածկուած:

— Հոս կրնաս խաղաղապէս ցյաղ քնանալ, կ'ըսէ ծերունին — վստահ ըլլալով թէ պիտի հանդստանաս Պրահային իսկ թեւերուն մէջ, որովհետեւ՝ այս հոտեւան բոյսը, որմէ անկողինն է պատրաստուած, անոր պարզեւն է՝ առատապէս շնորհուած մեր արօտներուն. իսկ այս սպիտակ սաւանները, որ անկողինը կը ծածկեն, յիշել կու տան անոր ամբիժ մաքրութիւնը:

Մինչդեռ ծերունին կը խօսէր այսպէս, երկու տղաք ներս կը մտնեն, եւ բաժակ մը կը բերեն լեցուն մութ կարմիր դինիով: Ծերունին կ'առնէ բաժակը եւ իշխանին տալով կը յարէ:

— Մենք մեր երկրին ծառերուն ու այգիներուն պտուղները կ'ուտենք այնպէս՝ ինչպէս որ բնութիւնը կու տայ զանոնք: Սակայն հիւանդներուն համար մենք խաղողին հիւթը կը քամենք: Արիւնը զոր կը թափենք՝ մի՛ միայն ա՛յս է, կը մըմնջէ ծերունին ծիծաղկոտ. — այլ՝ ան չի պատճառեր եւ ոչ մէկուն ո՛ր եւ է տառապանք, ընդհակառակն տառապանքը կ'անհետացնէ: Խմէ՛, սիրելի՛ որդեակ, ասիկա քեզի ոյժ պիտի տայ:

Պատանին կ'առնէ բաժակը ու կը սկսի խմել, բայց դողը ա՛լ աւելի կը սաստկանայ:

Այն պահուն հետուէն հանդիսաւոր երգեցողութիւն մը կը սկսի:

— Ի՞նչ է աս, կը հարցնէ իշխանը.

— Աս՝ երեկոյեան երգեցողութիւնն է, կը պատասխանէ Պրահային: Արեւը երբ կը սքօղի հորիզոնին ետեւ, մենք ամէնքս ալ գոհարանական աղօթք մը կը վերուզդենք Պրահային՝ մեզ կեանք ու լոյս զրկած ըլլալուն համար, ու կը կարծենք թէ իր դաստակերտը եղող երջանիկ էակներուն այս սիրազին երգը հաճելի պիտի

զայ իրեն: Մենք պիտի չմոռնանք նաեւ քեզ մեր աղօթքներուն մէջ: Պրահային թող քեզի խաղաղ եւ երջանիկ քուն չընորհէ:

Ծերունին իր վերջին խօսքերուն հետ կը խոնարհի իշխանին առջեւ ու առանձին կը ձգէ զայն: Սակայն իշխանը իր էութեան մէջ անկարողութեան մը կը բախի ծերունին աչքերուն նայելու եւ պատասխանելու անոր խոնարհումին: Ան՝ յակամայս կը ծածկէ իր դուռը նուրբ ծածկոցով:

* * *

Իշխանը թէեւ առանձին կը մնայ, բայց չի կրնար քնանալ: Այնպէս կը թուի իրեն թէ արիւնը կ'եռայ երակներուն մէջ եւ թէ՛ որոշակի կը լսէ սրտին բարխումը: Ան կը մտածէ անցուցած հուսկ օրուան վրայ, որ կը թուի իրեն անհամեմատապէս մաքուր եւ պայծառ. իսկ մոռնալը որ թաղուած էր հողուն խորը, ա՛լ աւելի կը մթաղնի:

Համբ լուսինը մեղմօրէն կը լուսաւորէ իր սենեակը կիսաթափանց սաղարթներուն ընդմէջէն, բայց՝ ան ամբողջ գիշեր անքուն կը հսկէ անհամբեր՝ սպասելով արեւու ծագման, եւ արշալոյսէն առաջ միայն քիչ մը կը քնանայ: Եւ այդ քունը խռովատանջ է եւ առլի սոսկալի երազներով:

Երբ արեւու առաջին ճառագայթները կը մտնեն սենեակին մէջ, ան կը բանայ աչքերը:

Հետուէն դարձեալ կը լսուի այրերու եւ կիներու քաղցրաձայն երգը. Պրահայինները առաւօտեան լոյսն է որ կը դիմաւորեն ընդհանուր աղօթքով:

Իշխանը ուժղնապէս կ'ազդուի: Երգելու յանկարծական իզձ մը կը զարթնու իր հողուն խորը. այլ՝ չի կրնար երգել:

Այն պահուն դուռը բացուելով ծերունին մեղմիւ ներս կը մտնէ: Ան կը խորհի թէ պատանին հիւանդ է ու կը քնանայ, բայց երբ կը տեսնէ որ արթուն է, կը յառաջանայ սենեակին մէջ եւ գործվանքով կը հարցնէ անոր առողջութեան որպիսութիւնը:

Այս անկեղծ խնամքը խորապէս կը ցնցէ իշխանը, եւ ան կը պատասխանէ.

— Ո՛հ, որքան սիրոյ հանգիւպեցայ ձեր ձորին մէջ:

— Ձաւակս, կ'ըսէ ծերունին, մենք կը յարգենք Գերերջանիկն Պրահային, եւ կը խնամենք անոր դաստակերտն եղող ամէն արարած. սակայն մարդուն համար մեր ունեցած սէրն ու յարգանքը ա՛լ աւելի գերազոյն աստիճան մ'ունի, որովհետեւ մարդս անոր օրինակն ու նմանն է: Իւրաւարդս անոր օրինակն մենք կը ջանանք բաժանիլ մարդուն մենք կը ջանանք բաժանիլ մենք, որքան որ մեր կարողութիւնը կը ներէ. օ՛ն երթանք հիմա եւ տօնենք մեր սիրոյ տօնը:

* * *

Սակայն ծերունին տակաւին չմնացուցած իր խօսքերը՝ իշխանը կը սկսի լալ: Ան կը խնդրէ ծերունիէն իրեն ցոյց տալ այն ճամբան, ուսկից որ եկած էր իրենց քով. աւելի երկար չ'ուզեր մնալ ձորին մէջ: Ծերունին կը զարմանայ, բայց բան մը չ'ըսել, այլ զանի կը տանի ճամբուն վերայ:

Այն ատեն պատանին կը բացաղանջէ.

— Ես ընդմիշտ կը ձգեմ ձեր ձորը, հա՛յր. կը յուսայի կատարեալ անդորրութիւն գտնել ձեր բազմապիսի ընտանիքին մէջ, բայց երբեք չեմ քաշած այնքան տառապանք որքան կրեցի այստեղ:

— Ձեմ հասկնար, կ'ընդմիջէ զայն ծերունին ու կը նայի զարմացած կերպով.

— Ձեր ձորը, կ'ըսէ պատանին, խաղաղութեան ու արդարութեան բնակավայր մըն է.

Ծերունին կը յարէ.

— Մենք չենք ճանչնար արցունքը, բացի զոհոնակութեան արցունքէն: Ո՛չ իսկ կաթիլ մը արիւն չի թափուի մեր երկրին մէջ. ոչ մի վշտահարի հառաչանք չի խանգարեր Պրահային անուշ նիւհը:

Երկիրը՝ ուր կը բնակինք, օդը՝ զոր կը շնչենք, մաքուր ու ամբիժ են:

— Սակայն ես մաքուր չեմ, կ'ըսէ իշխանը, ահա թէ ինչո՞ւ ձեր անարատ ձորը տառապանքներու մէջ կը մխրձէ զիս...

Ծերունին կը լսէ, այլ անոր հայեացքը լի է ամպատում վշտով:

Երբ կը հասնին սահմանին ծայրը, պատանին կ'ըսէ.

— Ո՛վ պատուական ծերունի, քու ցոյց տուած անհուն բարութիւնդ կը բոլորէ իմ սիրտս: Ո՛հ ... եթէ կարենայի բուժել զայն: Ահաւասի՛կ, լսէ՛ իմ անկեղծ խոստովանութիւնս: Ես Ամանտա արքային զաւակն եմ. Ե՛ս եմ որ պիտի ժառանգեմ հնդկական լայնատարած երկիրը, սակայն՝ իմ ձեռքերս արիւնով են ներկուած...: Ես թուրովս խեղճ որբեւայրի մը միակ զաւակը սպաննեցի: Արիւն, արցունք ու հառաչանք կը ծանրանան իմ հողույս վերայ. ես սարսափելի կերպով կը տառապիմ այս ոճրագործութեանս յուշով, եւ պալատը ձգած եմ այն յոյսով թէ անդորրութիւն ու խաղաղութիւն պիտի գտնեմ ձեր ձորին մէջ: Սակայն ձեր քով՝ ա՛լ աւելի տանջուեցայ ես: Ձեր իւրաքանչիւր սիրազին ակնարկը՝ մոռցած հողույս վրայ խաւարակուող գիշերուան մէջ արձակուող շանթ մ'էր: Ես եկայ ձեր քով որ ինքզինքս փախչիմ, բայց համոզուեցայ որ անհնարին է այդ բանը: Ներեցէք ինձի ու եթէ կարելի է տակաւին՝ աղօթեցէք ինձ համար...

Ան այս խօսքերը ըսելով առանձին կը թողու ծերունին, եւ ընդմիշտ կը հեռանայ խաղաղաւէտ ձորէն:

Ծերունին ընդերկար կը նայի անոր ետեւէն, մինչեւ որ բոլորովին անտեսանելի կը դառնայ. յետոյ, կը վերցնէ ձեռքերը, կ'աղօթէ անոր համար, եւ կը դառնայ իրեններուն քով տօնելու սիրոյ տօնը:

(Թրգմ. Պուկարեմէ)

Կ. Պ. ԼԱԼԵ